

หมอลำผ่านกาลเวลา : การเปลี่ยนผ่านเชิงวัฒนธรรมและอัตลักษณ์จากลานบ้านสู่สตรีมมิง
MOR LAM THROUGH TIME : CULTURAL AND IDENTITY TRANSITIONS
FROM VILLAGE COURTYARDS TO STREAMING PLATFORMS

ฐพัชร์ โคตะ

Thaphat Khota

โรงเรียนบ้านนาโก, สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต 2

Ban na ko School, Loei Primary Educational Service Area Office 2

E-mail: khota.thaphat@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งอธิบายพลวัต “กาลเวลาของหมอลำ” ผ่านการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านจากพิธีกรรมชุมชนในลานบ้าน สู่การเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” (Cultural Commodity) บนแพลตฟอร์มสตรีมมิงและสื่อดิจิทัลร่วมสมัย โดยใช้กรอบแนวคิดโลกาภิวัตน์ท้องถิ่น (Glocalization) วัฒนธรรมลูกผสม (Hybrid Cultural Form) และการต่อรองอัตลักษณ์ (Identity Negotiation) เป็นฐานในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ในด้านวิธีดำเนินการ บทความใช้แนวทางเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์เชิงธีม (thematic analysis) โดยพิจารณาตัวอย่างกรณีศึกษาเชิงพรรณนา ซึ่งคัดเลือกจากสื่อหมอลำร่วมสมัยบนแพลตฟอร์มออนไลน์ ได้แก่ YouTube, TikTok และ Facebook Live รวมจำนวน 12 คลิป โดยใช้วิธีเลือกแบบตามวัตถุประสงค์ (purposeful sampling) ได้แก่ คลิปที่มีการผสมผสานองค์ประกอบดั้งเดิมของหมอลำเข้ากับรูปแบบการนำเสนอแบบดิจิทัลอย่างเด่นชัด ทั้งนี้ กรณีศึกษาเหล่านี้ทำหน้าที่เป็น “ตัวแทนเชิงสัญลักษณ์” เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ร่วมในด้านสุนทรียศาสตร์ กลยุทธ์การสื่อสาร และการปรับตัวของศิลปินหมอลำบนแพลตฟอร์มต่าง ๆ ผลการวิเคราะห์ชี้ว่า หมอลำในยุคดิจิทัลไม่ได้สูญเสียอัตลักษณ์ดั้งเดิม แต่กำลัง “แปลงรูป” ผ่านกระบวนการต่อรองระหว่างชุมชน ศิลปิน ผู้ชม และอัลกอริทึมของแพลตฟอร์ม จนเกิดเป็น “วัฒนธรรมลูกผสมร่วมสมัย” ซึ่งประกอบด้วยรูปแบบการนำเสนอใหม่ เช่น วิดีโอสั้น การตัดต่อฉับไว ท่าเต้นไวรัล และการมีส่วนร่วมผ่านระบบ Virtual Gifting ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนการดำรงอยู่ของหมอลำในฐานะวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต และสามารถสร้างพื้นที่ทางอัตลักษณ์ใหม่ของ “อีสานร่วมสมัย” ภายใต้ระบบเศรษฐกิจดิจิทัลและกระแสโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ : กาลเวลาของหมอลำ , หมอลำ , วัฒนธรรมดิจิทัล , วัฒนธรรมลูกผสม , โลกาภิวัตน์ท้องถิ่น

*Received November 9, 2025; Revised November 30, 2025; Accepted December 21, 2025

Abstract

This academic article explores the “Mor Lam Through Time” phenomenon by examining the cultural transition of Mor Lam from its ritual roots in village courtyards to its contemporary presence as a cultural commodity on digital and streaming platforms. The analysis draws upon the conceptual frameworks of Glocalization, Hybrid Cultural Form, Identity Negotiation, and the Creative Economy to explain how traditional Isan cultural expressions adapt and transform within the digital ecosystem. Methodologically, the article employs qualitative analysis through content analysis and thematic analysis. Illustrative case studies were purposively selected from twelve contemporary Mor Lam media clips on YouTube, TikTok, and Facebook Live, chosen based on their distinctive hybrid characteristics that combine traditional Mor Lam elements with digital aesthetics. These cases serve as symbolic representations that shed light on broader cultural patterns, including aesthetics, communication strategies, and artists’ adaptive practices within platform-driven environments. The analysis demonstrates that Mor Lam has not lost its traditional identity in the digital age. Instead, it has “transformed” into a hybrid cultural form shaped by continuous negotiation among local communities, performers, audiences, and platform algorithms. This process has generated new modes of expression—such as short-form videos, rapid-editing styles, viral dance hybrids, and participatory interactions through virtual gifting—reflecting the emergence of a vibrant “Contemporary Isan” identity. Ultimately, the findings illustrate how Mor Lam sustains itself as a living cultural practice amid global cultural flows, technological pressures, and platform-based economic logics.

Keywords: Mor Lam Through Time , Mor Lam , Digital Culture , Hybrid Cultural Form , Glocalization

บทนำ

บริบท แนวคิด ทฤษฎี และความสำคัญของการศึกษาเรื่องหมอลำ

หมอลำเป็นแกนกลางของจิตวิญญาณและอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาวอีสานในประเทศไทยมาช้านาน การแสดงหมอลำในอดีตไม่ได้เป็นเพียงศิลปะเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังเป็น “สถาบันทางสังคม” ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา คติความเชื่อ และค่านิยมของชุมชนอีสาน การแสดงมักจัดใน “ลานบ้าน” หรือพื้นที่สาธารณะในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างรุ่น เป็นสะพานเชื่อมโยงคนในชุมชนกับบรรพบุรุษ และเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมศีลธรรมและความสามัคคีในสังคมท้องถิ่น

เทรนด์ดิจิทัลเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีสาน หมอลำย้ายจากพื้นที่กายภาพสู่พื้นที่เสมือนบนออนไลน์ เช่น YouTube, TikTok, Facebook Live ซึ่งไม่เพียงเปลี่ยนวิธีเข้าถึงผู้ชม แต่ยังเปลี่ยนสถานะของหมอลำจากพิธีกรรมชุมชนเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมตามเศรษฐกิจดิจิทัล ความสำเร็จของศิลปินไม่วัดจากเสียงปรบมือ แต่จากยอดวิว ยอดผู้ติดตาม และการสนับสนุนจากสปอนเซอร์ ซึ่งเป็นแนวคิดเศรษฐกิจและสังคมใหม่ต่างจากเดิม

งานวิจัยด้านวิชาการที่ผ่านมาได้ช่วยสร้างความเข้าใจในหลายมิติของหมอลำทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตัวอย่างเช่น Miller (2015) วิเคราะห์ว่า หมอลำเป็นสื่อสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและการเมืองของชาวอีสาน โดยเฉพาะในช่วงที่แรงงานอีสานจำนวนมากย้าย

ถิ่นเข้าสู่เมือง ในขณะที่ Dolphen (2015) อธิบายการสร้างความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ของดนตรีพื้นบ้านไทยโดยรวม และ Wannaudom (2006) สำรวจการเปลี่ยนแปลงของหมอลำในยุคเทปคาสเซต ซึ่งในช่วงที่หมอลำเริ่มเข้าสู่ตลาดสื่อสมัยใหม่อย่างจริงจัง

แม้จะมีองค์ความรู้ที่ครอบคลุมด้านประวัติศาสตร์และสังคม แต่ยังคงมีช่องว่างทางวิชาการ (Research Gap) สำคัญที่ต้องการการศึกษาอย่างลึกซึ้ง นั่นคือการทำความเข้าใจเชิงระบบเกี่ยวกับ “การต่อรอง” (Negotiation) ระหว่างศิลปินหมอลำ ชุมชน และผู้บริโภค กับกลไกอัลกอริทึมและแรงกดดันทางการตลาดของแพลตฟอร์มดิจิทัล กระบวนการต่อรองดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น หากยังเป็นพลังสร้างสรรค์ (creative agency) ที่ก่อให้เกิดรูปแบบและอัตลักษณ์ใหม่ ๆ ของหมอลำในโลกยุคสตรีมมิง

เพื่อให้สามารถวิเคราะห์พลวัตเหล่านี้ได้อย่างเป็นระบบ บทความนี้ใช้แนวทางเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการวิเคราะห์เชิงธีม (thematic analysis) โดยพิจารณากรณีศึกษาเชิงพรรณนาจากสื่อหมอลำร่วมสมัยบนแพลตฟอร์ม YouTube, TikTok และ Facebook Live รวมจำนวน 12 คลิปที่คัดเลือกด้วยวิธีการเลือกแบบตามวัตถุประสงค์ (purposeful sampling) โดยเน้นคลิปที่แสดงลักษณะการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบดั้งเดิมของหมอลำกับสุนทรียศาสตร์แบบดิจิทัลอย่างชัดเจน กรณีศึกษาเหล่านี้ช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบการแปลงรูป การสื่อสารกับผู้ชม และภาวะลูกผสมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นภายใต้กลไกของแพลตฟอร์มออนไลน์ร่วมสมัย

ดังนั้น วัตถุประสงค์หลักของบทความนี้ไม่ใช่แค่การนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาเกี่ยวกับหมอลำ แต่เน้นโต้แย้งว่าการเปลี่ยนผ่านของหมอลำไปสู่แพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นกระบวนการ “ต่อรองเชิงอัตลักษณ์” (Identity Negotiation) ที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยพลังสร้างสรรค์ บทความนี้จะใช้กรอบแนวคิดโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมลูกผสมเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ เพื่ออธิบายพลวัตของหมอลำในยุคดิจิทัล โดยพิจารณาทั้งด้านเนื้อหา การแสดง กลยุทธ์การสื่อสารกับแฟนคลับผ่านคอมเมนต์และไลฟ์สด รวมถึงรูปแบบรายได้บนแพลตฟอร์มหลักอย่าง YouTube, TikTok และ Facebook Live ซึ่งเป็นพื้นที่ที่การต่อรองทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นที่สุด

นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังวิเคราะห์ว่าศิลปินหมอลำยุคใหม่ได้ผสมผสานองค์ประกอบวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น ทำนองกลอนลำ ภาษาอีสาน และตำนานพื้นบ้าน เข้ากับสุนทรียศาสตร์ดิจิทัล เช่น การตัดต่อวิดีโอเร็ว การใช้กราฟิกเคลื่อนไหว และการออกแบบท่าเต้นให้เหมาะกับวิดีโอสั้น การวิเคราะห์เริ่มจากการทบทวนประวัติศาสตร์ ตามด้วยการสำรวจการเปลี่ยนผ่านจาก “ลานบ้าน” สู่ “สื่อดิจิทัล” และวิเคราะห์บทบาทของแพลตฟอร์มสตรีมมิงต่ออัตลักษณ์หมอลำร่วมสมัย สุดท้าย นำเสนอการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับ “การต่อรองทางวัฒนธรรม” (Cultural Negotiation) และข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อให้หมอลำอยู่รอดในยุคดิจิทัล

เนื้อหา

ความเป็นมาของหมอลำ : การเดินทางสู่ความทันสมัยรอบแรก

วรรณกรรมเกี่ยวกับหมอลำในช่วงแรกมีแนวโน้มที่จะมุ่งเน้นการศึกษาผ่านมิติทางมานุษยวิทยาและดนตรีวิทยา เพื่อทำความเข้าใจบทบาทอันซับซ้อนของหมอลำในฐานะระบบวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในภาคอีสาน มากกว่าจะมองเพียงในฐานะศิลปะการแสดงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น งานศึกษาที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นและมีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจหมอลำในมิตินี้ได้แก่ งานของ Miller (1985, 2015) ซึ่งได้เสนอว่าหมอลำมิได้เป็นเพียงเสียงเพลงหรือการละเล่นพื้นบ้าน หากแต่เป็น “ประวัติศาสตร์

บอกเล่า” (Oral History) ที่สะท้อนความทรงจำร่วมและประสบการณ์ชีวิตของชุมชนท้องถิ่น หมอลำจึงเป็นทั้งกลไกในการส่งต่อความรู้ การอบรมศีลธรรม และพื้นที่ในการแสดงออกเชิงอัตลักษณ์ของชาวอีสาน

Miller (2015) อธิบายว่าหมอลำทำหน้าที่เป็นเวทีของการแสดงความคิดเห็นทางสังคมและการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในบริบทของชาวอีสานที่อพยพเข้าสู่เมืองหลวงเพื่อแสวงหางานในยุคอุตสาหกรรมเสี่ยงแคนและกลอนลำจึงไม่ได้เพียงให้ความบันเทิง แต่ยังทำหน้าที่เป็น “สายใยทางอารมณ์” เชื่อมโยงพวกเขากลับสู่บ้านเกิดและสร้างพื้นที่ของ “ความเป็นอีสาน” ในโลกเมืองที่แปลกแยกออกไป หมอลำจึงเป็นการสร้าง “บ้านทางวัฒนธรรม” (Cultural Home) ให้แก่ผู้คนพลัดถิ่นที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

ในทำนองเดียวกัน Cohen (2009) ได้วิเคราะห์หมอลำผ่านกรอบแนวคิด “เวทีในฐานะกระจกเงา” (The Stage as a Mirror) ซึ่งมองว่าการแสดงหมอลำมิใช่เพียงกิจกรรมสันทนาการ หากแต่เป็นภาพสะท้อนพลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของภาคอีสานอย่างลึกซึ้ง เวทีหมอลำทำหน้าที่คล้าย “พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม” (Cultural Public Sphere) ที่ผู้คนสามารถวิพากษ์วิจารณ์อำนาจรัฐ ถ่ายทอดความทุกข์ยากของชนชั้นล่าง และแสดงออกถึงความฝัน ความหวัง หรือแม้แต่ความขมขื่นของชีวิตได้อย่างอิสระ การแสดงหมอลำจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคมที่มีพลังในการขับเคลื่อนจิตสำนึกของชุมชน

เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคของสื่อสมัยใหม่ (Modern Media) ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 หมอลำได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “การเดินทางสู่ความทันสมัยรอบแรก” (The First Modernization of Mor Lam) การเกิดขึ้นของเทคโนโลยีเทปคาสเซตและสถานีวิทยุในยุคทศวรรษ 1970–1980 ได้เปิดโอกาสให้หมอลำแพร่กระจายออกจากเวทีลานบ้านไปสู่ตลาดในวงกว้าง และเริ่มถูกบันทึกผลิตซ้ำ และจำหน่ายในรูปแบบอุตสาหกรรมดนตรี งานของ Wannaudom (2006) ได้ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนผ่านนี้ทำให้หมอลำกลายเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” ที่อยู่ภายใต้กลไกตลาด มีการจัดตั้งค่ายเพลง สร้างศิลปินในเชิงพาณิชย์ และเกิดการแข่งขันทางการตลาดอย่างเป็นระบบ

การปรับตัวเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมส่งผลต่อเนื้อหาและรูปแบบของหมอลำอย่างมาก โดยเน้นความเป็นสากลและผสมผสานเครื่องดนตรีสมัยใหม่ เช่น กีตาร์ เบส คีย์บอร์ด เข้ากับวงดนตรีดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางคน เช่น Wannaudom (2006) มองว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ลดความขลังและความบริสุทธิ์ของหมอลำดั้งเดิม โดยมองว่าหมอลำถูกดึงเข้าสู่ตลาดและสูญเสียบทบาทชุมชน

อย่างไรก็ดี มุมมองที่เห็นว่าหมอลำเสื่อมถอยภายใต้อิทธิพลของสื่อสมัยใหม่ อาจยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายพลวัตทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนของหมอลำในระยะยาว เพราะในอีกด้านหนึ่ง การเข้าสู่ยุคเทปคาสเซตและวิทยุก็ได้เปิดโอกาสให้หมอลำเข้าถึงผู้ฟังกลุ่มใหม่ สร้างเครือข่ายของแฟนคลับ และขยายขอบเขตการมีอยู่ของวัฒนธรรมอีสานออกไปในระดับประเทศและภูมิภาค การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจตีความได้ว่าเป็น “การปรับตัวเชิงรุก” ของศิลปินพื้นบ้านต่อโครงสร้างสื่อใหม่ มากกว่าจะเป็นเพียงการยอมจำนนต่อทุนนิยมทางวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป งานศึกษาที่ผ่านมาได้ให้ภาพที่ค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับรากเหง้าทางสังคมและประวัติศาสตร์ของหมอลำ (Miller, 2015; Cohen, 2009) ตลอดจนการเปลี่ยนผ่านจากระบบสื่อชุมชนสู่สื่อกระจายเสียงแบบทางเดียวในยุคเทปคาสเซต (Wannaudom, 2006) อย่างไรก็ตาม ช่องว่างทางองค์ความรู้ (Knowledge Gap) ที่ยังคงปรากฏอยู่ คือ การขาดความเข้าใจในเชิงลึกเกี่ยวกับวิธีที่ “อัลกอริทึม” และ “เศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Economy) ของสื่อดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ได้เข้ามากำหนดและเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิต การเผยแพร่ และการตีความหมอลำอย่างไรบ้าง ซึ่งมีความแตกต่างโดยสิ้นเชิงจากกลไกของสื่อกระจายเสียงแบบเดิม

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นไปที่ “การเปลี่ยนแปลงรอบที่สอง” หรือ “ยุคของแพลตฟอร์มสตรีมมิง” ที่หมอลำต้องเผชิญกับพลวัตใหม่ของโลกดิจิทัล ซึ่งไม่เพียงเป็นการปรับตัวต่อเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ (Identity Negotiation) และการสร้างสรรค์วัฒนธรรมลูกผสม (Hybrid Cultural Form) ที่สะท้อนถึงการดำรงอยู่ของหมอลำในฐานะศิลปะที่ยังคงมีชีวิตและพัฒนาอย่างต่อเนื่องภายใต้แรงกดดันของโลกาภิวัตน์สมัยใหม่

การเปลี่ยนผ่านจากลานบ้านสู่สื่อดิจิทัล: การเปลี่ยนสถานะและตรรกะทางเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคสตรีมมิงถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ลึกซึ้งกว่าครั้งก่อน เพราะเป็นการเคลื่อนจากพื้นที่ทางกายภาพ (ลานบ้าน) มาสู่พื้นที่เสมือนจริง (แพลตฟอร์มดิจิทัล) โดยที่ในอดีต หมอลำถูกประเมินคุณค่าด้วย “ความขลัง” และ “ผลทางพิธีกรรม” ภายในชุมชน แต่ในยุคดิจิทัล สถานะของหมอลำได้เปลี่ยนไปเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” (Cultural Commodity) ที่ดำรงอยู่ภายใต้ตรรกะของเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม ซึ่งวัดความสำเร็จด้วยมาตรวัดดิจิทัล เช่น ยอดการรับชม (views), ยอดผู้ติดตาม (followers), การสนับสนุนจากสปอนเซอร์ และการบริจาคในรูปแบบ virtual gifting

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำมาซึ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจรูปแบบใหม่ระหว่างศิลปินและแพลตฟอร์ม หรือที่เรียกว่า “การพึ่งพาตรรกะของแพลตฟอร์ม” (platform dependence) ศิลปินหมอลำต้องแข่งขันในระบบเศรษฐกิจแห่งความสนใจระดับโลก ทำให้พวกเขาจำเป็นต้องปรับรูปแบบการแสดง ความยาวของเนื้อหา และสุนทรียศาสตร์ทางภาพให้สอดคล้องกับอัลกอริทึมและพฤติกรรมของผู้บริโภคดิจิทัล งานของ Yanpisit (2024) ชี้ว่า รัฐบาลไทยพยายามผลักดันทุนทางวัฒนธรรมเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ แต่ยังคงขาดการศึกษาที่ลึกถึงกลไกการปรับตัวของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน โดยเฉพาะหมอลำ ในระบบนิเวศทางเศรษฐกิจใหม่นี้

สรุปประเด็นและช่องว่างทางความรู้

การวิเคราะห์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจดิจิทัลและตรรกะของอัลกอริทึมได้เข้ามาเป็น “โครงสร้างบังคับใหม่” ที่กำหนดรูปแบบการผลิตและการสื่อสารของศิลปะพื้นบ้านอย่างหมอลำ (Jones & Prakash, 2020) อย่างไรก็ตาม แม้จะมีงานศึกษาว่าด้วยวัฒนธรรมแพลตฟอร์มและการเกิดขึ้นของเน็ตไอดอลในสังคมไทย (Winichakul, 2016) แต่ยังไม่มียานใดที่เชื่อมโยงแนวคิดเหล่านี้กับกรณีของหมอลำโดยตรง ช่องว่างทางความรู้สำคัญจึงอยู่ที่การทำความเข้าใจว่า ศิลปินหมอลำ “ต่อรอง” และ “ปรับกลยุทธ์การสื่อสาร” อย่างไรภายใต้ตรรกะของอัลกอริทึม เพื่อสร้างตัวตน ความนิยม และรายได้ในระบบนิเวศของสื่อดิจิทัลร่วมสมัย

บทบาทของแพลตฟอร์มสตรีมมิงต่ออัตลักษณ์หมอลำ: การใช้ Glocalization เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ปรากฏการณ์ที่ศิลปินหมอลำใช้แพลตฟอร์มระดับโลก เช่น YouTube, TikTok และ Facebook Live ในการเผยแพร่เนื้อหาที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นอย่างเข้มข้น ถือเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของแนวคิดโลกาภิวัตน์ท้องถิ่น (Glocalization) (Robertson, 1995) แนวคิดนี้ท้าทายทฤษฎีจักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม โดยเสนอว่าการไหลเวียนของวัฒนธรรมไม่ได้เกิดขึ้นเพียงฝ่ายเดียวจากวัฒนธรรมระดับโลกมายังท้องถิ่น แต่เป็นกระบวนการสองทางที่ทั้งโลกและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตีความ ดัดแปลง และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเอง การวิเคราะห์นี้เผยให้เห็นว่าศิลปินหมอลำอีสานไม่ได้เป็นเพียงผู้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยีระดับโลก แต่พวกเขาแสดง พลังของผู้กระทำการในท้องถิ่น (Local Agency) (Ritzer, 2010) ในการเลือกรุกและปรับใช้เทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง

เมื่อใช้กรอบ Glocalization ในการวิเคราะห์ พบว่า แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต่อรองเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ศิลปินหมอลำสามารถสร้าง “อำนาจทางดิจิทัล” (Digital Sovereignty) ในระดับหนึ่ง โดยสามารถควบคุมช่องทางการเผยแพร่และเนื้อหาของตนเองได้โดยตรง ทำให้สามารถส่งต่อเรื่องเล่าอัตลักษณ์ และค่านิยมทางวัฒนธรรมของอีสานไปยังผู้ชมในวงกว้าง ทั้งผู้ชมที่พลัดถิ่นและผู้ชมต่างชาติ โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการกลั่นกรองหรือควบคุมของสื่อกระแสหลักซึ่งมีกรรมศูนย์อยู่ที่เมืองหลวงเหมือนในอดีต

นอกจากนี้ การผสมผสานระหว่างความเป็นท้องถิ่นและเทคโนโลยีสากลยังช่วยให้หมอลำสามารถสร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัย (Contemporary Regional Identity) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ศิลปินสามารถรักษาองค์ประกอบดั้งเดิม เช่น ภาษาอีสาน กลอนลำ และเครื่องดนตรีพื้นบ้าน ไปพร้อมกับการปรับรูปแบบสุนทรียศาสตร์ให้เหมาะกับผู้ชมออนไลน์ เช่น การตัดต่อวิดีโอสั้น การออกแบบท่าเต้น หรือการใช้กราฟิกและเอฟเฟกต์ดิจิทัล ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้หมอลำสามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดดิจิทัลโดยไม่สูญเสียรากเหง้าทางวัฒนธรรม

สรุปประเด็นและช่องว่างทางความรู้

แม้ว่างานวิชาการเกี่ยวกับ Glocalization จะได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในการศึกษาวัฒนธรรมป๊อป เช่น กรณีของญี่ปุ่นในเอเชีย (Iwabuchi, 2002) แต่การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้เพื่อวิเคราะห์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของไทย โดยเฉพาะหมอลำในยุคดิจิทัลยังมีจำกัด งานวิจัยส่วนใหญ่หยุดอยู่เพียงการพรรณนาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสื่อและรูปแบบการแสดงเท่านั้น ยังขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับ กลไกการต่อรองและการสร้างสรรค์อัตลักษณ์ใหม่ (Identity Negotiation) ที่เกิดขึ้นใน “พื้นที่ที่สาม” (Third Space) ของแพลตฟอร์มดิจิทัลอย่างเป็นระบบ ช่องว่างทางความรู้จึงเป็นโอกาสสำคัญในการขยายความเข้าใจว่าศิลปินหมอลำสามารถใช้โลกาภิวัตน์ท้องถิ่นในการรักษาและสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างไรภายใต้พลวัตของเศรษฐกิจดิจิทัลและความสนใจระดับโลก

การต่อรองทางวัฒนธรรม (Cultural Negotiation): การก่อกำเนิดของวัฒนธรรมลูกผสม

การดำรงอยู่ของหมอลำในยุคดิจิทัลเป็นกระบวนการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ซับซ้อน ศิลปินต้องสร้างสมดุลระหว่างการรักษาความถูกต้องทางวัฒนธรรมกับข้อกำหนดของแพลตฟอร์ม ผลจากการต่อรองคือการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมลูกผสมที่ตั้งอยู่ใน “พื้นที่ที่สาม” ของสื่อดิจิทัล (Bhabha, 1994; García Canclini, 1995) Kraidy (2005) ชี้ว่าสื่อสมัยใหม่เป็นพื้นที่ให้เกิดวัฒนธรรมลูกผสมที่เปลี่ยนแปลงตามพลวัตของสังคมและตลาด การเปรียบเทียบเชิงวัฒนธรรมแสดงให้เห็นว่าการแปลงรูปแบบหมอลำในยุคดิจิทัลคล้ายกับการที่วัฒนธรรมท้องถิ่นกลายเป็นสินค้าสากล (cultural globalization) ซึ่งเกิดกับวัฒนธรรมอื่น เช่น อาหารญี่ปุ่นและเกาหลี ที่สร้างแบรนด์เป็นสัญลักษณ์ระดับโลกได้สำเร็จ กระบวนการนี้ใช้กลยุทธ์สองประการคือ การรักษารสชาติดั้งเดิมและการปรับวิธีนำเสนอให้เหมาะสมกับผู้บริโภคสากล รวมถึงใช้แพลตฟอร์มสื่อสมัยใหม่เป็นเครื่องมือขยายฐานผู้ชม ตัวอย่างเช่น ซูชิและราเม็ง ซึ่งรักษาแก่นของวัตถุดิบและกระบวนการปรุงขณะเดียวกันก็ปรับบรรยากาศร้านให้เหมาะสมกับบริบทนานาชาติ สำหรับวัฒนธรรมเกาหลี เช่น K-Food และ K-Pop ก็ใช้กลไกสื่อดิจิทัลและเศรษฐกิจแฟนคลับเป็นตัวเร่งให้เข้าสู่ตลาดโลก กระบวนการนี้สะท้อนการเปลี่ยนผ่านของหมอลำที่กำลังกลายเป็น ‘สินค้าทางวัฒนธรรมร่วมสมัย’ (contemporary cultural commodity) ที่ต้องรักษาแก่นของภาษาอีสานและบริบทพิธีกรรม ควบคู่กับการปรับสุนทรียศาสตร์และเทคนิคให้เข้ากับแพลตฟอร์มดิจิทัล

กรณีศึกษาของหมอลำร่วมสมัยบน YouTube และ TikTok แสดงภาพของ Glocalization ได้อย่างชัดเจน วงหมอลำขนาดใหญ่ เช่น “สาวน้อยเพชรบ้านแพง”, “ระเบียบวาทะศิลป์” และ “หมอลำใจเกินร้อย”

สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงจากลานบ้านมายังคอนเสิร์ตดิจิทัล ผ่าน Long-form Content และ Live Streaming ด้วยการใช้แสง สี เสียง กล้องหลายมุม การเล่าเรื่องแบบลำเรื่องต่อก่อน และการตอบโต้กับผู้ชมพร้อมกัน รูปแบบนี้สร้างประสบการณ์ใกล้เคียงกับลานบ้านจริงให้กับผู้ชมในประเทศและต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ยังคงเป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับพฤติกรรมการรับชมสื่อออนไลน์

TikTok เป็นพื้นที่ที่หมอลำถูก “แปลงรูป” ให้กลายเป็นวัฒนธรรมไวรัล ด้วยการเร่งจังหวะดนตรี การตัดคลิปคู่จิ้น ใช้เอฟเฟกต์ดิจิทัล และปรับโครงสร้างการแสดงให้เหมาะกับสื่อสั้น ซึ่งช่วยให้หมอลำเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นและต่างประเทศ รูปแบบนี้สะท้อนการทำให้วัฒนธรรมระดับโลกในท้องถิ่น (Glocalization) คือการรักษาแก่นวัฒนธรรมเดิมไว้และปรับให้สอดคล้องกับการสื่อสารระดับโลก คล้ายแนวทางในอุตสาหกรรมอาหารของเกาหลีและญี่ปุ่น ความสำเร็จของคลิปไวรัลและยอดวิวล้านๆ เป็นหลักฐานของการยอมรับหมอลำในวัฒนธรรมดิจิทัล ซึ่งเป็นสัญญาณในอนาคตของการพัฒนาสินค้าเชิงวัฒนธรรมสู่ระดับสากล

การวิเคราะห์เชิงตัวบทและโครงสร้างของการแสดงหมอลำเผยให้เห็นว่า วัฒนธรรมลูกผสมปรากฏอยู่ในหลายระดับของการแสดง ดังนี้

1) ภาวะลูกผสมในเชิงสุนทรียศาสตร์และการแสดง (Aesthetic Hybridity)

ภาวะลูกผสมทางสุนทรียศาสตร์เกิดจากความจำเป็นที่ศิลปินต้องปรับรูปแบบภายนอกของการแสดงให้สอดคล้องกับตรรกะของอัลกอริทึม ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาแก่นของเนื้อหาและอัตลักษณ์ของหมอลำ ตัวอย่างเชิงรูปธรรมคือ การปรับความยาวของการแสดงให้สั้นลง การตัดต่อวิดีโอที่ฉับไว การใช้เอฟเฟกต์ดิจิทัล และการออกแบบท่าเต้นที่เหมาะสมกับแพลตฟอร์มวิดีโอสั้น เช่น TikTok ปรากฏการณ์ที่โดดเด่นคือ การสร้าง Viral Dance Hybrid ซึ่งเกิดจากการดัดแปลงท่าฟ้อนรำแบบดั้งเดิม (fawn ram) ให้เรียบง่าย สามารถจดจำและทำซ้ำได้ง่ายสำหรับผู้ชม ผลลัพธ์คือ สุนทรียศาสตร์รูปแบบใหม่ ที่ไม่ใช่หมอลำดั้งเดิมหรือเพลงป๊อปสมัยใหม่โดยสมบูรณ์ แต่เป็นการสังเคราะห์ที่สามารถรักษา แก่นของทำนองกลอนลำและภาษาอีสาน พร้อมตอบสนองต่อความต้องการของตลาดดิจิทัลและผู้ชมในเวลาเดียวกัน

2) ภาวะลูกผสมในเชิงปฏิสัมพันธ์และเศรษฐกิจ (Interactive and Economic Hybridity)

ยุคสตรีมมิงได้เปลี่ยนหมอลำเข้าสู่ “เศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Economy) โดยการไลฟ์สดสามารถถูกมองเป็น ลานบ้านจำลอง (Simulated Lanban) หรือ “พื้นที่ที่สาม” ทางดิจิทัล ซึ่งผู้ชมสามารถมีส่วนร่วมโดยตรงผ่านการส่งของขวัญเสมือนจริง (Virtual Gifting) การมีส่วนร่วมนี้ไม่เพียงเพิ่มรายได้ให้ศิลปิน แต่ยังช่วยสร้าง ความผูกพันทางสังคม และรักษา บทบาทของหมอลำเป็นพื้นที่ยืนยันอัตลักษณ์และสร้างความหมายของความเป็นอีสาน แม้จะอยู่บนแพลตฟอร์มดิจิทัล

โดยสรุป การต่อรองทางวัฒนธรรมในหมอลำยุคดิจิทัลเป็น กระบวนการแบบไดนามิกและหลายมิติ ที่เชื่อมโยงทั้งสุนทรียศาสตร์ การสร้างอัตลักษณ์ และเศรษฐกิจดิจิทัลเข้าด้วยกัน ทำให้เกิด รูปแบบวัฒนธรรมลูกผสม ที่สามารถรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมในขณะที่ปรับตัวให้เข้ากับโลกสมัยใหม่และระบบเศรษฐกิจดิจิทัล การต่อรองทางวัฒนธรรมนี้ชี้ให้เห็นว่า การปรากฏตัวของหมอลำบนแพลตฟอร์มมิใช่การล่มสลายของวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่เป็นการใช้พลังของผู้กระทำการในท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ “พื้นที่ที่สาม” ที่ทำให้ “ความเป็นอีสานร่วมสมัย” ดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายและยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ตารางที่ 1 แบบจำลองการก่อร่างวัฒนธรรมลูกผสมของหมอลำในยุคดิจิทัล (Digital Mor Lam Hybridization Model)

ปัจจัยนำเข้า (Inputs)	กระบวนการ (Process)	ผลลัพธ์ (Outputs)
1. รากเหง้าวัฒนธรรมหมอลำดั้งเดิม (ชนบทลื้อ, ภาษาอีสาน, บทบาททางสังคม) 2. พลวัตของแพลตฟอร์มดิจิทัล (ตรรกะของอัลกอริทึม, เศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วม, เทคโนโลยีการผลิตสื่อ)	กระบวนการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ (Identity Negotiation Process) 1. Glocalization: การปรับใช้เทคโนโลยีระดับโลกเพื่อตอบสนองบริบทท้องถิ่น 2. Hybridity: การสร้างสรรค์ “พื้นที่ที่สาม” ที่องค์ประกอบเก่าและใหม่ผสมผสานกัน (กลไก: Adaptation, Preservation, Creation)	วัฒนธรรมลูกผสม: “หมอลำร่วมสมัย” (Hybrid Culture: "Contemporary Mor Lam") 1.สุนทรียศาสตร์แบบใหม่ (การแสดงที่สั้นลง, การตัดต่อฉับไว, ทำเด่นแบบไวรัล) 2. ปฏิสัมพันธ์รูปแบบใหม่ (การสื่อสารโดยตรงกับแฟนคลับผ่าน Live/Comment) 3. โมเดลเศรษฐกิจใหม่ (รายได้จากยอดวิว, สปอนเซอร์, Virtual Gifting)

เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิชาการในด้านวัฒนธรรมดิจิทัลและศิลปะพื้นบ้าน พบว่าการเปลี่ยนแปลงของหมอลำมีลักษณะสอดคล้องกับแนวโน้มของวัฒนธรรมท้องถิ่นในประเทศอื่นที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากแพลตฟอร์มออนไลน์ ตัวอย่างเช่น งานของ Miller (2019) ซึ่งศึกษาการปรับตัวของดนตรี Dangdut ในอินโดนีเซีย ซึ่งแม้จะมีรากฐานจากชุมชนชนบท ก็สามารถผสมผสานองค์ประกอบป๊อป โมเดิร์น และสื่อออนไลน์เพื่อเข้าถึงผู้ชมในระดับชาติได้ หรือผลงานของ Siriyuvasak & Hyungsook (2007) เกี่ยวกับ K-pop ซึ่งสะท้อนกลยุทธ์ในการผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับความงามของแพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อสร้างการยอมรับในตลาดโลก

เช่นเดียวกับบทวิเคราะห์ของ Iwabuchi (2015) เกี่ยวกับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมญี่ปุ่น เช่น อาหารและอนิเมชัน, พบว่าความสำเร็จของ “cultural branding” เกิดจากการรักษาองค์ประกอบท้องถิ่นควบคู่กับการออกแบบประสบการณ์ผู้บริโภคให้เหมาะสมกับระบบสื่อระดับโลก กระบวนการนี้สอดคล้องกับแนวทางของหมอลำร่วมสมัย ซึ่งต้องรักษาภาษาอีสาน, ทำนองลำ และโครงสร้างพิธีกรรมไว้ แต่ก็ต้องปรับการนำเสนอให้สอดคล้องกับตรรกะของ YouTube, TikTok, และเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม

ความคล้ายคลึงนี้แสดงให้เห็นว่าพลวัตของหมอลำไม่ใช่ปรากฏการณ์เฉพาะถิ่น แต่มันเป็นส่วนหนึ่งของแนวโน้มระดับภูมิภาคและระดับโลกที่ศิลปะพื้นบ้านต้องปรับตัวกับเงื่อนไขของสื่อร่วมสมัยผ่านกระบวนการ Glocalization และการสร้างสุนทรียศาสตร์แบบลูกผสม (hybrid aesthetics) ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมดั้งเดิมในยุคดิจิทัลอย่างชัดเจน

แม้งานศึกษานี้เปิดมุมมองใหม่ต่อการเปลี่ยนผ่านของหมอลำในยุคดิจิทัล แต่มีข้อจำกัด เช่น การวิเคราะห์เน้นเฉพาะแพลตฟอร์ม YouTube กับ TikTok ไม่ครอบคลุมแพลตฟอร์มอื่น เช่น Facebook Live หรือแอปไลฟ์สดกลุ่มอื่น ๆ ตัวอย่างกรณีศึกษามุ่งเฉพาะวงหมอลำใหญ่ที่มีผู้ติดตามสูง อาจไม่สะท้อนกลุ่มย่อยหรือชุมชนที่มีทรัพยากรน้อย การตีความอิงข้อมูลสื่อสารสาธารณะ ยังไม่รวมผู้ผลิตเนื้อหาที่อาจปรับเปลี่ยนรูปแบบกลยุทธ์ การรับชมออนไลน์ผ่านผวนสูง ทำให้ผลสรุประยะยาวต้องศึกษาต่อ

ข้อจำกัดเหล่านี้ไม่ลดทอนคุณค่าเชิงวิเคราะห์ของงาน แต่สามารถเป็นแนวทางให้การศึกษาครั้งต่อไปพัฒนาไปสู่การสำรวจแพลตฟอร์มหลากหลายขึ้น รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผู้ผลิต และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบในช่วงเวลาที่ยาวขึ้น เพื่อเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับพลวัตของหมอลำในเศรษฐกิจสื่อดิจิทัลให้สมบูรณ์มากขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา

ผลการวิเคราะห์ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มเชิงโครงสร้างที่มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจหมอลำในฐานะวัฒนธรรมท้องถิ่นที่กำลังเคลื่อนตัวสู่เศรษฐกิจดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ กล่าวคือ การเปลี่ยนผ่านของหมอลำมิได้เกิดขึ้นเพียงในระดับเนื้อหาและรูปแบบการแสดงเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในระดับ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (cultural landscape) และ “พื้นที่ของการผลิตความหมาย” (meaning-making spaces) ซึ่งกว้างขวางกว่าเดิมอย่างมาก การเคลื่อนย้ายจากลานบ้านสู่แพลตฟอร์มสตรีมมิ่งทำให้หมอลำเข้าสู่พื้นที่แบบไร้พรมแดน ผู้ชมจึงกระจายตัวออกไปตามจังหวัด เมืองท่องเที่ยว และชุมชนอีสานพลัดถิ่นทั้งในและต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้ หมอลำร่วมสมัยจึงไม่ใช่เพียงศิลปะของภูมิภาคอีสาน แต่ได้พัฒนาไปสู่การเป็น “อัตลักษณ์ร่วมสมัยของชาติ” ในบางมิติ โดยเฉพาะในแง่ของ Soft Power ทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อการมองเห็นของไทยในบริบทนานาชาติอย่างชัดเจน

กระบวนการสร้างพลวัตใหม่ในเชิงพื้นที่ เช่น การแพร่กระจายของพื้นที่การบริโภคหมอลำจากชนบทสู่เมือง การขยายของ “ชุมชนเสมือน” ที่ประกอบด้วยผู้ชมอีสานพลัดถิ่นทั่วโลก และ “ลานบ้านเสมือนจริง” ผ่าน Facebook Live และ TikTok Live ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อรองทางอัตลักษณ์และเศรษฐกิจ ผู้ชมมีส่วนร่วมผ่านคอมเมนต์ การสนับสนุนแบบ virtual gifting และกิจกรรมออนไลน์ ทำให้ลานบ้านเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจและสร้างสัมพันธ์ที่ขยายตัวมากขึ้น เป็นการถ่ายโอนพื้นที่วัฒนธรรมจากมิติทางกายภาพสู่องค์กรทางสื่อแบบเต็มรูปแบบ

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มเชิงนโยบาย (policy-oriented trend) ซึ่งสามารถนำไปใช้พัฒนางานศิลปะการแสดงพื้นบ้านและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ ตัวอย่างสำคัญคือ การตระหนักว่าโครงสร้างสนับสนุนวัฒนธรรมในปัจจุบันยังเน้นการอนุรักษ์แบบคงรูป (preservation-oriented) และอาจยังไม่เพียงพอต่อการรองรับพลวัตของหมอลำในสื่อดิจิทัล ผลการศึกษาเสนอให้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพัฒนากลยุทธ์ “สนับสนุนพลวัต” (dynamic cultural support) ผ่านการสร้างระบบต้นแบบในการพัฒนาทักษะดิจิทัล (digital literacy) ให้แก่ศิลปิน การจัดให้มีกลยุทธ์ศูนย์ผลิตสื่อท้องถิ่นในระดับจังหวัด การสนับสนุนลิขสิทธิ์และความมั่นคงของ creator economy และการส่งเสริมความร่วมมือข้ามจังหวัดหรือข้ามประเทศ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเผยแพร่หมอลำสู่เวทีนานาชาติอย่างยั่งยืน

การศึกษาพบว่า การก่อรูปของ “หมอลำร่วมสมัย” เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่และนโยบาย เช่น จัดเทศกาลหมอลำในภูมิภาค ดึงดูดนักท่องเที่ยว พัฒนาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชื่อมโยงหมอลำกับภูมิวัฒนธรรมท้องถิ่น สร้างเวทีแลกเปลี่ยนศิลปินและครีเอเตอร์ดิจิทัล และฐานข้อมูลศิลปินในระบบดิจิทัล เป็นเครื่องมือกำหนดนโยบายวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ความเชื่อมโยงนี้ช่วยขยายบทความจากอธิบายปรากฏการณ์ ไปสู่การเสนอแนวคิดเพื่อพัฒนาทักษะและสนับสนุนวัฒนธรรมท้องถิ่นในระดับโครงสร้าง

1) นัยเชิงวิชาการ (Academic Implications)

งานวิจัยนี้ช่วยเติมเต็ม ช่องว่างทางองค์ความรู้ โดยการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์และบทบาททางสังคมของหมอลำกับการวิเคราะห์วัฒนธรรมดิจิทัลและแพลตฟอร์มศึกษา ทำให้เกิดกรอบความเข้าใจใหม่ที่สามารถอธิบายพลวัตของวัฒนธรรมท้องถิ่นภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างเป็นระบบ

นักวิชาการด้านสื่อและวัฒนธรรมศึกษาควรพัฒนากรอบทฤษฎีเพิ่มเติมเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความต่อเนื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นในโลกดิจิทัล อาทิ การกำกับดูแลของแพลตฟอร์ม (Platform Governance) การจัดอันดับเนื้อหา และ อคติทางอัลกอริทึม (Algorithmic Bias) ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อมุมมองเห็นและการเข้าถึงเนื้อหาที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่ไม่ได้อยู่ในเมืองใหญ่หรือวัฒนธรรมตะวันตก นอกจากนี้งานวิจัยยังเปิดโอกาสให้ศึกษาวิธีการที่ศิลปินและชุมชนสามารถใช้พลังของผู้กระทำการในท้องถิ่น (Local Agency) เพื่อรักษาอัตลักษณ์และปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

2) นัยเชิงปฏิบัติ (Practical Implications)

สำหรับศิลปินหมอลำ ผู้ประกอบการ และนักจัดการวัฒนธรรม การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างสมดุลเชิงรุกระหว่าง การธำรงรักษา “รากเหง้า” ของวัฒนธรรม (เช่น ทำนองกลอนลำ ภาษาอีสาน และเรื่องเล่าพื้นบ้าน) กับ การปรับตัวเข้ากับพลวัตของแพลตฟอร์มดิจิทัล (เช่น การตัดต่อวิดีโอที่ฉับไว ท่าเต้นไวรัล การใช้เอฟเฟกต์ดิจิทัล) เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญต่อความอยู่รอดและความสำเร็จ

ข้อเสนอเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ได้แก่

- 1) การพัฒนาทักษะดิจิทัลในระดับท้องถิ่น จัดอบรมและเวิร์กช็อปเพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านการผลิตวิดีโอ การออกแบบท่าเต้น การใช้กราฟิกและเอฟเฟกต์ รวมถึงการจัดการช่องทางสื่อออนไลน์
 - 2) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างศิลปินและผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมหมอลำ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมและการสร้างรายได้ที่ยั่งยืน
 - 3) การบริหารจัดการลิขสิทธิ์และสิทธิทางวัฒนธรรม ให้ความรู้เกี่ยวกับการปกป้องผลงาน และการจัดการลิขสิทธิ์ในระบบดิจิทัล เพื่อให้ศิลปินสามารถรักษาผลประโยชน์และสร้างอัตลักษณ์ที่ยั่งยืน
 - 4) การสร้างแพลตฟอร์มท้องถิ่นเสริม (Local Digital Platforms) สนับสนุนการสร้างช่องทางดิจิทัลที่มุ่งเน้นวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเพิ่มความหลากหลายของเนื้อหาและลดการพึ่งพาแพลตฟอร์มระดับโลก
- โดยรวม ข้อเสนอแนะเหล่านี้ไม่เพียงช่วย รักษาและสืบทอดรากเหง้าทางวัฒนธรรม แต่ยังเปิดโอกาสให้หมอลำ ปรับตัวและสร้างสรรค์วัฒนธรรมลูกผสม ที่ตอบสนองต่อความเป็นท้องถิ่นและกระแสโลกอย่างยั่งยืน

3) นัยเชิงนโยบาย (Policy Implications)

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องควรปรับมุมมองจากการส่งเสริมวัฒนธรรมแบบ “อนุรักษ์” (Preservation) ซึ่งมักเน้นการรักษารูปแบบดั้งเดิมและแข่งกับการเปลี่ยนแปลง มาสู่แนวทาง “สนับสนุนพลวัต” (Dynamic Support) ที่ส่งเสริมให้ศิลปินสามารถปรับตัวและสร้างสรรค์เนื้อหาได้ในยุคดิจิทัล โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ท้องถิ่น

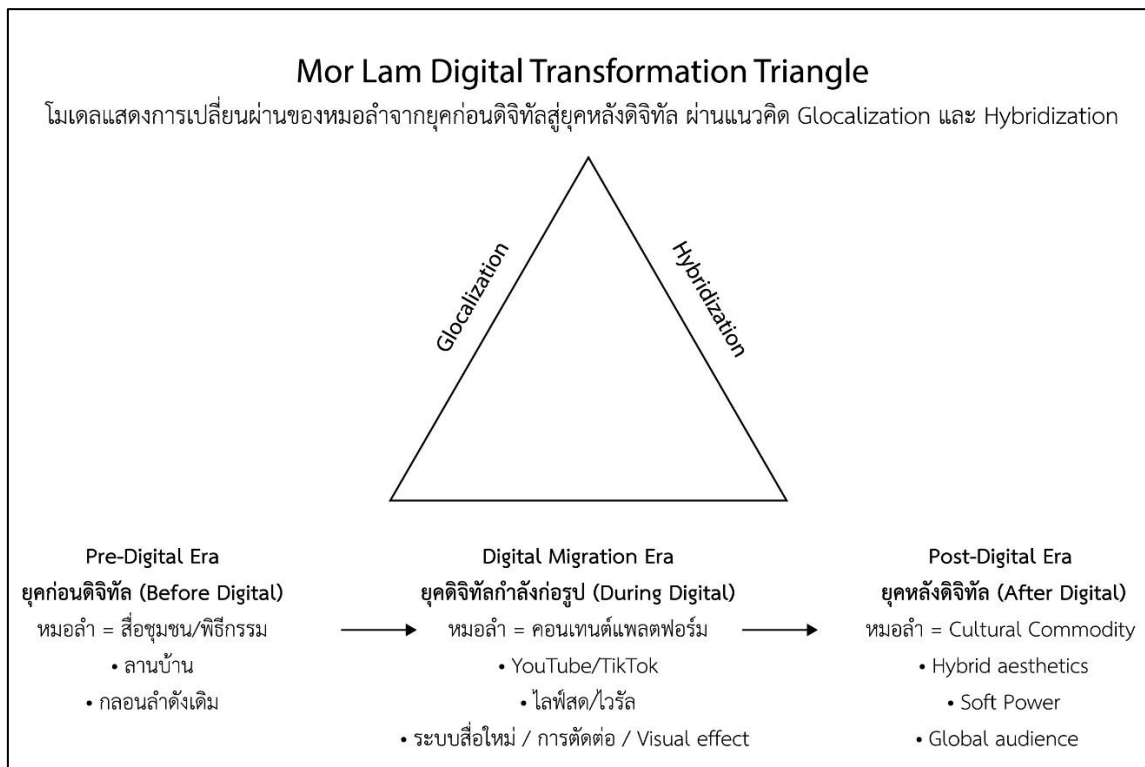
- 1) การพัฒนาทักษะดิจิทัลและโครงสร้างพื้นฐาน กระทรวงวัฒนธรรมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาทักษะดิจิทัล (Digital Literacy) ของศิลปินพื้นบ้านอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ครอบคลุมทั้งการสร้างและผลิตเนื้อหาดิจิทัล การตลาดออนไลน์ การบริหารจัดการช่องทางโซเชียลมีเดีย การเข้าใจอัลกอริทึมของแพลตฟอร์ม และการจัดการลิขสิทธิ์ดิจิทัล นอกจากนี้ ควรสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี เช่น การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง อุปกรณ์บันทึกและตัดต่อวิดีโอ รวมถึงแพลตฟอร์มท้องถิ่นเสริม (Local Digital Platforms) เพื่อให้ศิลปินสามารถผลิตเนื้อหาที่มีคุณภาพและเผยแพร่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- 2) การรับรองในฐานะ Soft Power และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หน่วยงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy Agency: CEA) ควรรับรองและสนับสนุน “หมอลำดิจิทัล” ให้เป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์และ Soft Power ของประเทศไทย การสนับสนุนอาจรวมถึงการให้ทุนเพื่อผลิต

งานดิจิทัลคุณภาพสูง การจัดโครงการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือระหว่างประเทศ การสร้างเวทีออนไลน์ และออฟไลน์สำหรับเผยแพร่ผลงาน และการส่งเสริมการเข้าถึงตลาดต่างประเทศ ทั้งนี้ เพื่อให้หมอลำสามารถแข่งขันและรักษาอัตลักษณ์ในระดับนานาชาติ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเหล่านี้มุ่งเน้นการสร้าง ความมั่นคงและยั่งยืนในห่วงโซ่อุปทานการถ่ายทอดวัฒนธรรม ในยุคดิจิทัล สนับสนุนให้ศิลปินสามารถขยายฐานผู้ชม ทั้งในและต่างประเทศ เพิ่มรายได้ และรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นควบคู่ไปกับการปรับตัวต่อ พลวัตของเศรษฐกิจดิจิทัล การดำเนินนโยบายดังกล่าว จะช่วยสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าพื้นบ้านและการพัฒนาความสามารถเชิงสร้างสรรค์ในโลกยุคใหม่ ภาพรวมการเปลี่ยนผ่าน 3 ยุค

พัฒนาการของหมอลำจากวัฒนธรรมในชุมชนสู่การเป็นคอนเทนต์บนแพลตฟอร์มดิจิทัลและสินค้าทางวัฒนธรรมในยุคหลังดิจิทัล แบ่งเป็น 3 ช่วง: 1) ยุคก่อนดิจิทัลที่หมอลำอยู่ในชุมชนและมีรากฐานในพิธีกรรม และภาษาอีสาน 2) ยุคดิจิทัลที่หมอลำย้ายเข้าสู่แพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น YouTube และ TikTok พร้อมปรับเทคนิคและรูปแบบรับกับผู้ชมยุคใหม่ และ 3) ยุคหลังดิจิทัลที่หมอลำกลายเป็นวัฒนธรรมผสม (hybrid culture) สร้างแบรนด์ ศิลปิน ความนิยมในตลาดต่างประเทศ และเป็น Soft Power ของไทย กระบวนการเปลี่ยนนี้สะท้อนแนวคิด Glocalization และการต่อรองอัตลักษณ์ที่ปรับให้เข้ากับบริบทสื่อโลก โดยแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การเปลี่ยนผ่านของหมอลำใน 3 ยุค (ก่อน-ขณะ-หลังดิจิทัล)
ที่มา: ผู้เขียนจัดทำขึ้นจากการวิเคราะห์ข้อมูล

สรุปองค์ความรู้

บทความนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญและสร้าง องค์ความรู้ใหม่ (New Knowledge) เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านของหมอลำในยุคดิจิทัล โดยชี้ให้เห็นว่าปรากฏการณ์ดังกล่าว ไม่ใช่การสูญสลายของวัฒนธรรมดั้งเดิม

แต่เป็นกระบวนการ “ต่อรองเชิงอัตลักษณ์” (Identity Negotiation) ที่มีความซับซ้อนและสร้างสรรค์ กระบวนการนี้ทำให้เกิด วัฒนธรรมลูกผสม (Hybrid Cultural Form) ในรูปแบบของ “หมอลำร่วมสมัย” (Contemporary Mor Lam) ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีความหมายและสอดคล้องกับระบบนิเวศของสื่อใหม่

การวิเคราะห์โดยใช้แนวคิด Glocalization (Robertson, 1995) ชี้ให้เห็นว่าศิลปินอีสานได้แสดงพลังของผู้กระทำการ (Local Agency) ในการตีความ ปรับใช้ และเลือกนำเทคโนโลยีระดับโลกไปสนับสนุนเป้าหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่น กระบวนการนี้ไม่ได้เป็นเพียงการตอบสนองต่อแรงกดดันของแพลตฟอร์ม แต่เป็นการสร้างความหมายใหม่ที่คงแก่นของ รากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น ทำนองกลอนลำ ภาษาอีสาน และเรื่องเล่าพื้นบ้าน

องค์ความรู้และนวัตกรรมที่เกิดขึ้น คือ “แบบจำลองการก่อร่างวัฒนธรรมลูกผสมของหมอลำในยุคดิจิทัล” (Digital Mor Lam Hybridization Model; ดูแผนภาพที่ 1) ซึ่งเป็นเครื่องมือเชิงระบบที่สามารถใช้ทำความเข้าใจ กลไกการสังเคราะห์ระหว่างรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิมกับพลวัตของแพลตฟอร์มดิจิทัล แบบองค์รวม แบบจำลองนี้เน้นการวิเคราะห์ พลังของผู้กระทำการ (Agency) ของศิลปินในฐานะผู้สร้างสรรค์ ไม่ใช่เพียงผู้ตั้งรับอิทธิพลจากเทคโนโลยีหรือเศรษฐกิจดิจิทัล

องค์ความรู้นี้มีความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้ข้ามบริบททางวัฒนธรรมและศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่น ๆ ทั้งในประเทศไทย เช่น หนังตะลุง เพลงซอ หรือการแสดงพื้นบ้านของภูมิภาคอื่น ๆ และในระดับนานาชาติ สำหรับชุมชนศิลปะที่ต้องปรับตัวต่อ ความท้าทายจากแพลตฟอร์มดิจิทัล โดยเน้นให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ Agency ของศิลปินและชุมชน ในการตีความ ปรับใช้ และสร้างสรรค์เทคโนโลยีให้สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของตน บทความนี้จึงไม่เพียงสรุปความเปลี่ยนแปลงของหมอลำ แต่ยังชี้ให้เห็น แนวทางการวิจัยและการประยุกต์ใช้เชิงทฤษฎีและปฏิบัติ สำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านในยุคดิจิทัลอย่างยั่งยืน

การถ่ายทอดและนำไปใช้ประโยชน์

1. นัยเชิงวิชาการ (Academic Implications)

แบบจำลองที่นำเสนอในงานวิจัยนี้ทำหน้าที่เป็น สะพานเชื่อมระหว่างองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์หมอลำและการศึกษาวัฒนธรรมดิจิทัล/แพลตฟอร์มสื่อ โดยช่วยให้นักวิชาการสามารถวิเคราะห์กลไกการสังเคราะห์ระหว่าง รากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม และ พลวัตของแพลตฟอร์มดิจิทัล ได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ยังสามารถขยายผลไปสู่การสร้างกรอบทฤษฎีเพื่อทำความเข้าใจการต่อรองอัตลักษณ์ (Identity Negotiation) และการเกิดวัฒนธรรมลูกผสม (Hybrid Cultural Forms) ของศิลปะพื้นบ้านอื่น ๆ ทั้งในบริบทไทยและนานาชาติ

2. นัยเชิงปฏิบัติ (Practical Implications)

สำหรับศิลปินและผู้ประกอบการด้านศิลปะพื้นบ้าน ความเข้าใจเกี่ยวกับ Glocalization และ Hybridity สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากลยุทธ์การสร้างเนื้อหาที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ชม และแพลตฟอร์มดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการสร้าง สมดุลระหว่างรากเหง้าวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น ภาษาอีสาน กลอนลำ และทำนองดั้งเดิม กับ พลวัตของแพลตฟอร์ม เช่น การตัดต่อวิดีโอให้กระชับ การสร้างท่าเต้นไวรัล หรือการใช้เอฟเฟกต์ดิจิทัลเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้ชม นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในระดับท้องถิ่นและข้ามชุมชน จะช่วยเสริมสร้าง ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคม ของศิลปินพื้นบ้าน

3. นัยเชิงนโยบาย (Policy Implications)

สำหรับหน่วยงานภาครัฐและผู้กำหนดนโยบายทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการส่งเสริมวัฒนธรรมในเชิง “อนุรักษ์” (Preservation) ที่เน้นการคงรูปแบบดั้งเดิม ไปสู่การส่งเสริมในเชิง “สนับสนุนพลวัต” (Dynamic Support) ซึ่งเน้นการส่งเสริมความสามารถในการปรับตัวของศิลปินและชุมชนวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น การลงทุนพัฒนาทักษะดิจิทัล (Digital Literacy) ในด้านการตลาดออนไลน์ การบริหารจัดการช่องทางโซเชียลมีเดีย และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ดิจิทัล นอกจากนี้ การรับรองและสนับสนุน “หมอลำดิจิทัล” ในฐานะ Soft Power และองค์ประกอบสำคัญของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ จะช่วยเพิ่มศักยภาพในการเข้าถึงผู้ชมระดับชาติและนานาชาติ พร้อมสร้างรายได้ที่ยั่งยืน

สรุปได้ว่า ผลการวิจัยนี้เสนอแนวทางการบูรณาการองค์ความรู้เชิงวิชาการ ปฏิบัติ และนโยบาย เพื่อสนับสนุนการดำรงอยู่และพัฒนาศิลปะพื้นบ้านในยุคดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในมิติของอัตลักษณ์ วัฒนธรรม การสร้างรายได้ และความเข้มแข็งของชุมชนศิลปะ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ยังมีข้อจำกัดด้านการเลือกกรณีศึกษาและแพลตฟอร์ม ซึ่งควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต

References

- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Cohen, E. (2009). *The stage as a mirror: Performance and society in Northeastern Thailand*. University of Hawai'i Press.
- Dolphen, I. (2016). The modernization of Isan folk performance (Morlun): A change for survival. *Sociology and Anthropology*, 4(5), 301–305.
<https://doi.org/10.13189/sa.2016.040501>
- García Canclini, N. (1995). *Hybrid cultures: Strategies for entering and leaving modernity*. University of Minnesota Press.
- Iwabuchi, K. (2002). *Recentring globalization: Popular culture and Japanese transnationalism*. Duke University Press.
- Iwabuchi, K. (2015). Pop-culture diplomacy in Japan: Soft power, nation branding and the question of international cultural exchange. *International Journal of Cultural Policy*, 21(4), 419–432. <https://doi.org/10.1080/10286632.2015.1042469>
- Jones, D. R., & Prakash, A. (2020). Digital currents: Media and cultural transformation in Southeast Asia. *International Journal of Cultural Studies*, 23(4), 512–528.
<https://doi.org/10.1177/1367877920935510>
- Kraidy, M. M. (2005). *Hybridity, or the cultural logic of globalization*. Temple University Press.
- Miller, T. E. (1985). *Traditional music of the Lao: Kaen playing and mawlum singing in Northeast Thailand*. Greenwood Press.
- Miller, T. E. (2015). From the village to the city: Mor Lam and Isan social change. In S. Williams & L. Chen (Eds.), *Soundscapes of modernity: Music and politics in Asia* (pp.

112–135). Oxford University Press.

Ritzer, G. (2010). *Globalization: A basic text*. Wiley-Blackwell.

Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-space and homogeneity–heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson (Eds.), *Global modernities* (pp. 25–44). Sage Publications.

Siriyuvasak, U., & Shin, H. (2007). Asianizing K-pop: Production, consumption and identification patterns among Thai youth. *Inter-Asia Cultural Studies*, 8(1), 109–136.
<https://doi.org/10.1080/14649370601119113>

Wannaudom, P. (2006). *Negotiation process of “mawlum” and its audiences regarding the roles and influences of culture industry system* [Doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. (In Thai)

Winichakul, T. (2016). The changing landscape of media and politics in Thailand. *Critical Asian Studies*, 48(3), 415–435. <https://doi.org/10.1080/14672715.2016.1203539>

Yanpisit, K. (2024). ISAN murals: Research status and policy consistency of creative economy in Thailand. *Parichart Journal*, 37(1). <https://doi.org/10.55164/pactj.v37i1.264838>